

Tilburg University

Berechting en bestraffing van witte boordencriminelen in Nederland

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Delikt en Delinkwent

Publication date:
2010

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Groenhuijsen, M. S. (2010). Berechting en bestraffing van witte boordencriminelen in Nederland. *Delikt en Delinkwent*, 40(7), 823-830.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Berechting en bestraffing van witte boorden-criminelen in Nederland

1. Het heeft weinig zin om opnieuw omstandig de staf te breken over het steeds punitievere klimaat dat zich binnen Nederland aftekent. Onlangs nog heeft Klip in dit tijdschrift gedocumenteerd waarom we inmiddels over een “totaalstrafrecht” kunnen spreken, dat zich door eenzijdige gerichtheid op criminaliteitsbestrijding onderscheidt van alle andere lidstaten van de Europese Unie.¹ Zelfs een middenpartij als het CDA pleit in het verkiezingsprogramma van dit jaar voor verhoging van de maximale tijdelijke gevangenisstraf naar 40 jaar; en de minister van Justitie vindt na een ongelukkige beslissing van een gerechtshof in de zaak Saban B. dat het beter is om beslissingen omtrent de schorsing van de voorlopige hechtenis in handen te leggen van directeurs van penitentiaire inrichtingen. Een beetje ingevoerde vakgenoot zal denken: veel verder kan het niet gaan. Maar op het moment van schrijven van dit editorial, augustus 2010, zien we politieke partijen onderhandelen over een regeerakkoord waarbij een sfeer wordt uitgestraald alsof het “eindelijk eens tijd wordt om op te treden tegen de criminaliteit”.

2. Deze beschouwing gaat in hoofdzaak over de berechting en bestraffing van wat traditioneel werd aangeduid als witte boorden-criminelen. Mijn indruk is dat strafzaken tegen deze populatie lange tijd relatief weinig aandacht binnen de strafrechtelijke rechtshandhaving hebben gehad. Ik zie in de achter ons liggende decennia geen aanwijzingen voor daadwerkelijke prioriteit voor dergelijke zaken binnen het opsporings- en vervolgingsbeleid. Als er al vervolging werd ingesteld, kwamen de verdachten goed beslagen ten ijs en ontsprongen velen van hen de dans.² Degenen die wel werden veroordeeld, kwamen er gemiddeld gesproken mild vanaf. Rechters overwogen vaak dat de betrokkenen al behoorlijk in hun reputatie waren aangetast of dat ze de misdrijven in het belang van hun (kruideniers) bedrijf hadden gepleegd en er geen persoonlijk voordeel van hadden gehad. Daardoor bleef in veruit de meeste gevallen een onvoorwaardelijke gevangenisstraf achterwege.

De laatste tijd lijkt er in dit opzicht een duidelijke kentering waarneembaar te zijn. Het Functioneel Parket werkt samen met ketenpartners als de AFM, FIOD-ECD en DNB, en heeft de aanpak van bijvoorbeeld fraude geïntensiveerd. De resultaten daarvan zijn niet gering.³ In de zaak Immo-Fix, die ging over een piramidespel in de sector van vastgoedbeleggingen, kregen hoofdverdachten vorig jaar viereneenhalf jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf. De zaak Klimop, betreffende fraude op vastgoedgebied, leidde tot veroordeling van twee verdachten tot 16 maanden. Een derde voorbeeld uit 2009 is de zaak Golden Sun, waarin 230 beleggers voor niet minder dan 19 miljoen euro werden benadeeld. De vier hoofdverdachten kregen vijf jaar onvoorwaardelijk. Ten slotte noem ik het recente vonnis van de rechtbank te Haarlem,⁴ die de tamelijk bekende verdachte P. in juni van dit jaar veroordeelde wegens – vooral - witwassen, valsheid in geschrift, oplichting en belastingfraude. Het is voor de strekking van mijn betoog nuttig om enkele kernpassages te citeren uit de strafmotivering in het vonnis:

“Witwassen en het gebruik van valse documenten zijn een bedreiging voor de legale economie en tasten het vertrouwen in het financiële verkeer aan. Verdachte heeft anderen financiële

¹ A. Klip, ‘Totaalstrafrecht’, *DD* 2010, p. 583-592. Op p. 590: “Het aantal heilige huisjes dat ter discussie is gesteld, of al is gesloopt, is niet meer te tellen.”; en p. 592: “De politiek is uitsluitend geïnteresseerd in het punitieve van het strafrecht. Wel in de *straf*, maar niet zo zeer in het *recht*.”

² Zie mijn bijdrage ‘Mondige of gefortuneerde verdachten en de equality of arms in het strafproces’, *DD* 1994, p. 781-785.

³ Zie het *Jaarbericht Openbaar Ministerie* 2009, p. 5.

⁴ Rb Haarlem 8 juni 2010, LJN BM7059.

schade berokkend en de fiscus benadeeld en misleid. Dit is een zeer kwalijke zaak. In het nadeel van verdachte telt de rechtbank verder mee dat hij deze delicten gedurende een lange periode en op geraffineerde wijze heeft gepleegd. Hij ziet – mede gelet op zijn ontkenning – het kwalijke van zijn handelingen niet in. De rechtbank legt een gevangenisstraf op van 4 jaar en 6 maanden. Dit is boven de eis van de OvJ, vooral vanwege het aantal en de ernst van de delicten gepleegd gedurende een lange periode en de omvang van de benadeling. Vanwege alle negatieve publiciteit, die de verdachte zakelijk en persoonlijk zal hebben beschadigd en die ook in de toekomst nog zijn weerslag zal hebben op verdachtes persoonlijk leven en het voortbestaan van zijn ondernemingen, is de gevangenisstraf 6 maanden lager dan de gevangenisstraf van 5 jaren die de rechtbank anders opgelegd zou hebben.”

Het tij lijkt gekeerd. Strafzaken waarin misdrijven met pen en papier worden gepleegd leiden tegenwoordig tot langdurige vrijheidsstraffen. Moeten we hier nu blij mee zijn, terwijl ik in de inleiding van dit verhaal juist mijn ongenoegen heb uitgesproken over de verharding van het strafrechtelijk klimaat in dit land?

Deze vraag vergt een genuanceerde benadering. Laat ik voorzichtig zijn. Om te beginnen willen we hier geen “Amerikaanse toestanden”. Het past niet in onze traditie, en het is nergens voor nodig, om verdachten van financiële malversaties voor het oog van de camera en in handboeien af te voeren naar een politiebureau. Evenmin is er reden om zelfs bij zeer hoge economische schade straffen op te leggen die het niveau benaderen van datgene wat bij opzettelijke levensdelicten de norm is (hetgeen in sommige landen wel degelijk gebeurt). Daarbij komt dat – zoals de Haarlemse rechtbank terecht overweegt – verdachten ‘met een witte boord’ nogal eens bekender zijn en meer vatbaar voor negatieve publiciteit dan de meer anonieme plegers van wat we de commune criminaliteit noemen. Dat schept een persoonlijke en zakelijke kwetsbaarheid waarmee rekening dient te worden gehouden bij de inrichting van het opsporingsonderzoek en in de opvolgende fasen van het strafproces.⁵

Maar anderzijds is er wel degelijk veel voor te zeggen om dit type zaken eindelijk eens het gewicht te geven die ze intrinsiek hebben. We hebben het nooit vreemd gevonden om ordinaire dieven te bestraffen en op te sluiten. Waarom zou dat dan anders liggen als de dief een maatpak draagt en op aanzienlijk grotere schaal per computer te werk gaat? De kern is dat anderen worden gedupeerd. En niet zo zuinig ook. Medeburgers verliezen juist in deze malafide sector rechtstreeks grote sommen geld en in andere situaties worden alle Nederlanders als belastingbetaler gedupeerd. Ik heb nooit willen begrijpen dat bijstandsmoeders die met een extra tandenborstel in de badkamer worden betrap met grote hardnekkigheid worden vervolgd terwijl de grote EU carrousel fraudeurs zo vaak buiten schot zijn gebleven. Ik heb nooit kunnen aanvaarden waarom zigeunermeisjes die een flesje parfum stelen strafrechtelijk fors worden aangepakt terwijl bekende daders in megaonderzoeken als de vastgoedfraude onder een bedrag van, zeg maar, een ton *de facto* (wegens capaciteitsgebrek) met rust worden gelaten.⁶ Al in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw is aangetoond dat het strafrechtelijk systeem in alle fasen selectief werkt. “Water stroomt altijd naar beneden”, wordt dan gezegd. De realiteit daarachter is dat verdachten met een minder gunstige sociaal-economische achtergrond er gemiddeld altijd slechter af komen dan de meer geprivilegieerde bureau-criminelen.⁷

⁵ Betwijfeld kan worden of het openbaar ministerie dit in het verleden in voldoende mate ter harte heeft genomen. Ik verwijs voorbeeldsgewijs naar de bekende zaken van de HCS-affaire en het zogenoemde Clickfonds.

⁶ Teneinde een indruk te krijgen van de schaal waarop in sommige sectoren wordt gezwendeld verwijs ik naar Vasco van der Boon & Gerben van der Marel, *De vastgoedfraude. Miljoenenzwendel aan de top van het Nederlandse bedrijfsleven*, Nieuw Amsterdam Uitgevers 2009.

⁷ Zie de voor mij nog altijd onvergetelijke bundel van Lodewijk Gunther Moor en Ed Leuw (red.), *Beslissingsmomenten in het strafrechtelijk systeem*, Utrecht: Ars Aequi Libri 1978. Een eervolle

Genoeg nu. Het lijkt me duidelijk dat er goede redenen zijn om wat 'normaler' op te treden tegen grootschalige fraude en andere vormen van witteboordencriminaliteit dan lange tijd het geval is geweest. Anderzijds vereist het onderzoek in en de berechting van die zaken een bijzondere vorm van zorgvuldigheid die recht doet aan de specifieke belangen die daarbij op het spel staan. Heel in het kort: we moeten naar aanleiding van deze bijzondere groep verdachten op zoek naar een bij deze situatie passende nieuwe balans tussen de in aanmerking te nemen belangen.

3. Mijn opmerkingen over de meer gefortuneerde verdachten leiden bijna vanzelf tot bespiegelingen over andere dan de traditionele 'doelgroepen' in het strafrecht. De belangrijkste daarvan betreft naar mijn oordeel zonder twijfel de groep van oudere delinquenten. Het is algemeen bekend dat de demografische trend kan worden samengevat met de termen 'ontgroening en vergrijzing'. Hoewel het SCP heeft becijferd dat de vergrijzing in Nederland significant achterblijft bij die in de meeste andere Europese landen, staat vast dat ook bij ons het aandeel senioren op de totale populatie aanmerkelijk is gestegen en nog verder zal stijgen.⁸ De vraag is wat de strafrechtelijke implicaties van deze ontwikkeling zijn.

Op grond van de thans beschikbare wetenschappelijke kennis zijn daarover verschillende opmerkingen te maken. Natuurlijk plegen oudere mensen – laten we zeggen: in de leeftijd boven de 60 – gemiddeld aanzienlijk minder delicten dan de jongere leeftijdsgroepen. Dat is het goede nieuws. Maar er is een andere kant aan het verhaal. Tot voor kort werd het probleem van de strafrechtelijke bejegening van bejaarde verdachten vooral in verband gebracht met het verschijnsel van de afdoening van oorlogsmisdrijven. Iedereen herinnert zich "de drie van Breda" en af en toe is er nog tumult als er weer een stokoude man wordt vervolgd die vreselijke dingen heeft gedaan maar waarvan sommigen zich afvragen of een zinvolle berechting nog mogelijk is. Meer in het algemeen wijzen de statistieken uit dat het probleem groter is dan wel wordt gedacht. In 1994 telden de Nederlandse gevangenen slechts 60 gedetineerden van boven de 60. In 2002 waren dat er 138 en eind 2006 al 228.⁹ Een snelle stijging. Wat voor delicten plegen de oudere daders? In de meeste landen blijken de senioren verhoudingsgewijs minder ernstige misdrijven te plegen.¹⁰ Winkeldiefstal komt het meest voor.¹¹ Vervelend, maar niet iets waar ik wakker van lig. Aanmerkelijk zorgelijker is dat de ouderen, als het gaat om ernstige vormen van criminaliteit, vooral zedendelicten plegen, en dan in de meeste gevallen gericht tegen kinderen.¹² Als achterliggende motieven voor deze vergrijpen worden wel genoemd sociale isolatie, relatieproblemen en gewijzigde rolpatronen in de nieuwe levensfase.¹³ Het ligt voor de hand – en

vermelding op dit terrein verdient het pionierswerk van de Amsterdamse criminoloog Rieken Jongman.

⁸ Zie hieromtrent de interessante reeks artikelen in 'Demografische ontwikkelingen', themanummer van *Justitiële Verkenningen* 3/06 (2006); en 'Alte Menschen als Täter und Opfer', themanummer van *Bewährungshilfe* 2005, Heft 2.

⁹ Openbaar Ministerie, *MEGAbestand OM 2002-2006: Instroom, afdoeningen en doorlooptijden van rechtbank- en kantonzaken over de jaren 2002-2006*, Den Haag 2007.

¹⁰ B.D. Dunlop, M.B. Rothman & G.M. Hirt, 'Elders and criminal justice. International issues for the 21st century', *International Journal of Law and Psychiatry* 2001, p. 285-303. Voor Nederland zie vooral M. van Turenhout & T. van der Heijden, *Seniorencriminaliteit. Een verkennend onderzoek*, Den Haag: Openbaar Ministerie 2009.

¹¹ G. Yorston, 'Aged and dangerous. Old-age forensic psychiatry', *British Journal of Psychiatry* 1999, p. 193-195 rapporteert een percentage van 80.

¹² Hierover zijn talrijke studies beschikbaar. Ik noem slechts R. Tomar, I.H. Traesaden & A.K. Shah, 'Is there a case for specialist forensic service for the elderly?', *International Journal of Geriatric Psychiatry* 2005, p. 51-56; en B. Feldmeyer & D. Steffensmeier, 'Elder crime: patterns and current trends, 1980-2004', *Research on ageing* 2007, p. 297-322.

¹³ C. Clark & G. Mezey, 'Elderly sex offenders against children: a descriptive study of child sex abusers over the age of 65', *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology* 1997, p. 357-369.

het wordt bevestigd in empirische studies – dat ouderencriminaliteit in het algemeen vaker gepaard zal gaan met serieuze psychische problemen.¹⁴

De vraag is of het strafrechtelijk bedrijf voldoende op deze ontwikkelingen is berekend. Eigenlijk is dat bijna een retorische vraag. Want voor mij staat vast dat in de verschillende fasen van de strafrechtelijke rechtshandhaving – opsporing, vervolging, berechting, executie – er nog helemaal *niet* systematisch is nagedacht over de bijzondere problemen die deze groep verdachten met zich brengt. We kennen een afzonderlijk jeugdstrafrecht waarin aan soortgelijke problemen specifieke oplossingen zijn gekoppeld. Bejaarden vormen enerzijds niet zomaar een soort spiegelbeeld van adolescenten, maar stellen ons anderzijds wel degelijk voor een aantal soortgelijke uitdagingen. Ouderen zullen in de toekomst vaker dan voorheen vormen van onrecht begaan die het de rechtsgemeenschap onvermijdelijk maakt daartegen met strafrechtelijke middelen op te treden.¹⁵ Dat moet dan wel op een verantwoorde wijze gebeuren. Verantwoord, dat wil zeggen: op een wijze die rekening houdt met de individuele omstandigheden van de dader, omstandigheden die zeer wel voor een aanmerkelijk deel mede kunnen worden bepaald door zijn geïmproviseerde leeftijd.

4. Ik probeer een meer algemene les te trekken uit de voorafgaande opmerkingen. Studie van slachtoffers kan inzicht opleveren dat ook in relatie tot daders van belang is. Binnen de victimologie wordt veel onderzoek gedaan naar de wensen en behoeften van specifieke groepen slachtoffers. Voor de hand liggende voorbeelden zijn slachtoffers van mensenhandel of van terrorisme. Vooral na spectaculaire misdrijven is er bijzondere aandacht voor de noden van de getroffen. In Nederland gebeurde dat na de Molukse aanslagen in de jaren 70 van de vorige eeuw, in de Verenigde Staten na het onheil in 2001, en in België bijvoorbeeld na de aanhouding van Dutroux, die in 1996 leidde tot een ‘witte mars’ waaraan honderdduizenden mensen deelnamen. Als het stof vervolgens is neergedaald leert kalme reflectie niet zelden dat de bijzondere noden van de onderzochte groep bij nader inzien helemaal niet in alle opzichten zo bijzonder zijn.¹⁶ Vaak is het zo dat deze mensen specifieke manifestaties vertonen van belangen en behoeften die in andere – gesublimeerde – vormen ook aanwezig zijn bij de totale populatie van slachtoffers.

Dit heeft implicaties voor mijn betoog omtrent de witte boorden-criminaliteit. Mijn stelling is dat dit veelal ernstige misdrijven zijn. De daders moeten dienovereenkomstig worden bejegend in het strafrechtelijk systeem. Dat kan met zich meebrengen dat aanmerkelijke vrijheidsstraffen een passende reactie vormen op het gepleegde onrecht. In zekere zin vormt dit een breuk met de gewoonten die lange tijd in Nederland de praktijk op dit terrein hebben overheerst. Maar daar staat tegenover dat het justitieel apparaat in al zijn geledingen ook verplicht is rekening te houden met de bijzondere positie van de verdachten die in deze sector figureren. Zij zijn bijvoorbeeld kwetsbaar voor publiciteit, en de voortzetting van hun beroepsleven hangt veelal rechtstreeks af van de uitkomst (of zelfs van de start!) van het strafrechtelijk onderzoek. Dat schept verplichtingen. Wat mij betreft zoveel mogelijk discreetheid als maar enigszins mogelijk is, en de grootst haalbare voortvarendheid bij het afronden van opsporingsactiviteiten. Het OM meldt trots dat de zaak Immo-Fix door een nauwe samenwerking met de AFM en de FIOD-ECD

¹⁴ T.I. Oei, J.A.C. Bleeker, A.P.J. Bonten, T.R. Afman & S.P.J. van Alphen, ‘Senior Citizen Criminality and Mental Disorder in The Netherlands’, [...]

¹⁵ Dit wordt nog prangender in het licht van het verlengen van de verjaringstermijnen bij zedendelicten tegen jeugdigen, of zelfs het compleet afschaffen van die verjaring.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Rianne Letschert, Ines Staiger & Antony Pemberton (eds.), *Assisting victims of terrorism. Towards a European Standard of Justice*, Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer 2010, waarin de (grote) overeenkomsten en de (graduele) verschillen tussen terrorismeslachtoffers en andere slachtoffers worden geanalyseerd.

in de recordtijd van achttien maanden ter zitting kwam.¹⁷ Hoewel ik begrijp dat deze gevallen uiterst complex kunnen zijn, lijkt mij toch dat dit soort termijnen (die doorgaans dus kennelijk nog aanmerkelijk langer zijn) uiterst belastend zijn voor degenen die gedurende zo lange tijd in totale onzekerheid verkeren omtrent hun toekomst.

De specifieke zorgen omtrent de voorspelbare ouderencriminaliteit in de komende jaren heb ik eveneens onder de aandacht gebracht. Ik hoef die niet te herhalen. Ook hier is duidelijk dat strafrechtelijk optreden onvermijdelijk zal zijn, maar dat dit optreden omgeven dient te zijn door een alert oog voor de unieke kenmerken van de positie die mensen op leeftijd innemen in de samenleving – en bij gelegenheid dus ook in het strafrechtelijk circuit.

Wat geldt voor slachtoffers, geldt op dit punt ook voor verdachten en daders. Ik pleit voor aandacht voor de bijzondere kwetsbaarheden van de genoemde nieuw ontdekte groepen mensen die misdrijven plegen. Maar mijn eigenlijke punt is dat ook deze ‘bijzondere’ kwetsbaarheid moet worden gerelativeerd. Bij nader inzien moet de beschouwing over witte boorden en over bejaarden natuurlijk tot de conclusie leiden dat *iedere* verdachte er aanspraak op moet kunnen maken dat er in volle omvang aandacht is en blijft voor alle omstandigheden van zijn individuele geval. En dat is precies wat er in het huidige klimaat rond de strafrechtspleging dreigt onder te sneeuwen. Zoals Kelk het zijn wetenschappelijke leven lang heeft uitgedragen: we hebben behoefte aan strafrecht binnen menselijke proporties.¹⁸ Ik begon dit betoog met de constatering dat het weinig zin heeft om opnieuw te klagen over het steeds punitievere gehalte van ons strafrechtelijk systeem. Aan het eind van mijn verhaal gekomen, blijkt dat mijn voorbeelden en argumenten juist allemaal de strekking hebben om wel degelijk nogmaals en met kracht te opponeren tegen een strafrechtspleging die steeds minder ‘met aanzien des persoons’ lijkt te werken. Dat is de maatstaf waarmee ik de daden van het komende kabinet op strafrechtelijk terrein zal beoordelen.

¹⁷ Zie noot 3 *supra*.

¹⁸ C. Kelk, *Strafrecht binnen menselijke proporties*, afscheidsrede Utrecht, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008.